

ÚJ VISZONYOK – MÁS ÉLETÉRZÉS

REHÁK LÁSZLÓ

A jugoszláviai magyarság jövőjét ha megkíséreljük kifürkészni, körvonalazni a lehetséges távlatokat, szükséges, hogy tárgyilagosan felmérjük az itteni magyarság jelenét. Ez utóbbi azért is bonyolult, mert, véleményem szerint, az utóbbi néhány év alatt a helyzetünket meghatározó körülmények döntően megváltoztak, viszont közülünk sokan, anélkül, hogy ennek tudatában lennénk, a már vissza nem térő múlt és közelmúlt fogalomtára, képletei és hangoztatott értékrendje alapján gondolkodunk. Ennek értelmében ítéljük meg jelenünket és látni véljük távlatainkat.

Annyira megváltoztak a jugoszláviai magyarság helyzetét meghatározó adottságok, hogy egyenesen végzetes lenne számunkra, ha azt hinnénk, hogy a mostani mély válság elmúltával egyszerűen folytatható lenne az elmúlt idők kisebbségi politikája kisebb-nagyobb javításokkal. Erre képtelen a többségi nemzet, miután hivatalosan is kinyilvánította, hogy nemzetállamát valósítja meg, még akkor is, ha a „mennyei nép” részben ki is józanodik jelenlegi nemzeti révületéből. De az eltelt több mint hét évtizedes tapasztalata alapján ez a korigált nemzetiségi politika már a nemzeti kisebbségek számára is elfogadhatatlan, nemcsak nálunk, hanem általában Közép-Kelet-Európában. Mindenképpen elfogadhatatlan a második Jugoszlávia nemzetiségi politikája a mostani Jugoszlávia magyarságának nagy többsége számára, ez tény. Ezt politikai akarata kinyilvánításával, de elete sorának alakításával félreérthetetlenül kifejezte napjainkban. Schová se vezetne az, amennyiben a titói–kardelji nemzeti ségi politika számunkra a legtovábbal kecsegtető évtizedeinek hivatalosan beígért szándékaival és csupán részbeni megvalósításával számolnánk. Elsősorban nincs és a jövőben sem lesz számottevő politikai erő sem a szerb, sem a Crna Gora-i nemzet soraiban, amely felvállalná azt a politikát, amelytől már a maga idejében, az 1970-es évek legelejétől maguk azok az erők is elálltak, akik fémjelezték ezt az akkor példaadónak tekintett politikát, de erőteljesen beszűkítették. Nem számolhatunk most a felettünk atyáskodó gondnokokkal,

ma napirenden vannak a bosszús és frusztrált mostohaapák, akik azt hiszik, hogy joguk és kötelességük megrendszerbe illeszteni a nemzeti kisebbségeket a „magasabbrendű” szerb nemzeti érdek szempontjából. A rendszabályozás természetesen magában foglalja a balkáni módszerek alkalmazását is.

A jelenlegi politikai porond belső erőviszonyai alapján a cirill betűs kétnemzeti államban belátható időn belül nem képzelhető el az olyan politikai erő, amely önszántából, még akárcsak elvben is, meghirdetne egy demokratikus kisebbségi politikát. Térségünkben ez még lehetséges volna egy valóban többnemzetű országban, amelyet a szerbek és Crna Gora-iak mellett többé-kevésbé egyenrangúan alkotnák a szlovének, horvátok, macedónok, muzulmánok és hozzájuk csatolva a nemzeti kisebbségek is, amely ország még ezen kívül nem is lenne egészen balkáni. A nemzeti kisebbségek jelenlegi helyzetének megváltoztatását csak az érintett nemzeti kisebbségek politikai küzdelme hozhatja meg, úgy hogy a nemzetközi közösség tényleges segítségére támaszkodik. Ez egyben jelentősen hozzájárulhat országunk egész politikai és gazdasági életének demokratizálódásához, ahhoz, hogy közeledjünk a közös Európai Ház civilizációs normáinak meghonosításához.

Maga a vajdasági magyarság életérzése más, mint amilyen a közelmúltban volt. A horvátországi magyarság lélekszámát négy évtized alatt megfeleztek, és most nagy részük hontalanná vált. A szlovéniai magyarság értelmisége 1948 után a sztálini veszélyeztetettség idején jóformán eltűnt. E két magyar tömb már számbeli nagyságrendjénél fogva is más téma, főleg azért, mert most már más államok részét képezik. A vajdasági magyarság tapasztalatai és felismerései másmineműek, más a cselekvő készsége is, mint amilyen még a közelmúltban volt. Nem a mai vagy a közelmúltbeli politikai elit réteg vagy a politikától ódzkodó értelmiségi réteg vélekedéséről és magatartásáról van szó, akik a magyarság nevében és képviselőiként beszéltek vagy cselekedtek.

Ma a magyarság nagy többsége politikai akaratát félreérthetetlenül kinyilvánítja az évenként megrendezett általános választásokon a mi úgy-ahogy többpárti politikai rendszerünkben. Magatartásával kifejezi álláspontját az uralkodó állampárt iránt, amely még továbbra is deklarálta a szocializmust építi, mint a múltban, azzal a kiigazítással, hogy a szerb magasabb nemzeti érdekeket hozza előtérbe. Ezt a viszonyulást nemcsak szavazataival mutatja ki a magyarság, hanem azáltal is, hogy a magyarok nem lépnek be az SZSZP-be. Pedig eleinte az akkori tartományi elnökük igencsak hangoztatta, hogy a VMDK-tagság mint érdekvédelmi szervezethez való kötődés nem akadályozza annak, hogy a magyarok belépjenek a Szocialista Pártba. A teljes eredménytelenség láttán – a magyarok köréből különböző indításból csak egyének léptek be az SZSZP-be – áttért a gyanúsítgatásra és vádaskodásra. De a magyarság kimutatja állásfoglalását élete sorsát meghatározó döntéseivel, azzal, hogy tömegesen távozik – ideiglenesen vagy örökre – szülőföldjéről. Ez a körülmény akkor is fennáll, ha tudomásul vesszük, hogy ilyen irányban párhuzamosan hatnak országunkban a csendes etnikai tisztogatók, akik a nem lojális magyarok mielőbbi elköl-

tözését szorgalmazták a szerintük „tartalék hazának” nevezett anyaországba. Ezek az erők igyekeznek felgyorsítani egyes vidékek etnikai szerkezetének változtatását nemcsak a menekültek betelepítésével, de a birtokviszonyok változtatásával, a nem kisebbségek gazdasági erejének további növelésével.

A megváltozott életelés a legutóbbi évek keserű tapasztalatai és kijózanító felismerései oda hatottak, hogy az itteni magyarság az 1944-es atrocitásokat és az 1944 három utolsó hónapjának megpróbáltatásait, amikor még nem dőlt el, hogy a németekhez hasonlóan kitelepítik-e a magyar lakosságot, vagy sem, nemcsak mint egyedi családi tragédiát, hanem mint kollektív megpróbáltatást éli át, ami ma is újból kísért. Igaz, ma már az atrocitásokkal sújtott családokban mind kevesebb az apjukat gyászoló gyerek, mert maguk is már eltávoztak az élők világából, és mint több az emlékező leszármazottak száma, akik jól tudják, mit jelentett családfenntartó nélkül megmaradni és felnőni.

Az eltelt néhány év kínosan pergő napjai meghozták az itteni magyarság tömegei számára a tapasztalatokban gyökerező felismerést, hogy magunknak kell kiállni saját helyzete rendezése érdekében, és nem várhatja el, hogy azt valamilyen más politikai tényező végezze el helyette, ideértve a saját soraiból eredő politikai vagy értelmiségi elitet is. Ezzel a felismeréssel megsemmisült a Kommunista Szövetség által hangoztatott elv, amely szerint a többségi nemzet tagjainak a proletár internacionalizmusuk alapján kötelességük a testvériség-egység jegyében küzdeni a saját soraiban fellelt nemzeti szűkkeblőség ellen, de egyben a nemzetiségek jogaiért, mert ha a nemzetiségek jogait a nemzeti kisebbség soraiból valók fessegetik, azt nacionalizmusnak vagy legalábbis „nacionalista irányzatú” cselekedetnek kell tekinteni, többek között azért is, mert nyugtalanságot és zavart kelt a nemzetek és nemzetiségek egymás közti viszonyában. Ez, a politikai cselekvésre és kiállásra serkentő felismerés a nehéz hónapok során csak megszilárdult és világosan politikai akaratként plebiszcitárisan megnyilvánult, mindinkább tömörítve a magyarság sorait. A saját sorsa iránti felelősség és kiállás követelményének felismerésével párhuzamosan néhány hónap alatt magyarságunk létrehozta a saját politikai érdekvédelmi szervezetét, és ezzel elsöpörte a Kommunista Szövetség eddigi tabuját, miszerint átkosnak nyilvánította a nemzeti kisebbségek vertikális szervezkedését, és utat nyitott számunkra egy egész sor közművelődési, szakmai, társadalmi, tudományos, művészeti, humanitárius és más jellegű szervezkedésre sorainkban. Ennek tudatában kicsinyes aggályoskodásnak tűnik e politikai cselekvés személyiségeinek fölösleges méricskélése. Hisz az ember élete során változik az újabb felismerések, tapasztalatok révén. Nemrég a következőt olvastam a *Népszabadság* 1993. december 4-ei számában Schlett István cikkében: „A politizáló ember számára azonban az egyik legnagyobb hibaforrás, ha a politikát a tudománnyal, a morállal vagy éppen az esztétikai minőséggel összekeveri.”

A jelenlegi szerbiai szocialista időszakban az uralkodó állampárt – de ebben nem különbözik a demokratikus és a nem demokratikus ellenzék sem – a szerb nemzetállam bűvöletében sorra megváltoztatta és beszűkítette a volt kommu-

nista szövetségi időszakban hozott és a nemzeti kisebbségek helyzetét úgyahogy kedvezően szabályozó rendelkezéseket. A VMDK köztársasági képviselői 18 meghozott törvényt emlegetnek, amelyek a kisebbségekre vonatkozó addigi rendelkezéseket megszüntették vagy leszűkítették. A tartományi törvénykezést meg ténylegesen felfüggesztette az uralkodó állampárt.

A magyar nemzeti kisebbséget ért sérelmek felsorolása helyett utalni kell arra a lélektani hadviselésre, amelyet sok szinten és számos eszközzel folytatnak, nyíltan, burkoltan, közvetve és közvetlenül a nemzeti kisebbségek ellen megcélozva szervezeteit és intézményeit. Gondoljunk csak vissza arra a kiközösítő és politikai légkört szennyező összehangolt kisebbségellenes kakofóniára, amely a szerbiai képviselőházi padosoroktól kezdve a tévén, sajtón keresztül állandóan szembetűnő, balkánian primitív, rágalmazó, indulatos, mert ily módon a szerb igazságot igyekeznek magyarázni. Ehhez párosult a mozgósítás, és annak durva módozatai, egy nyilvánosan letagadott háború szerb hadviselőinek anyagi és más nemű támogatása és minden erőtt meghaladó anyagi terhek vállalása. Akarva-akaratlanul mi egy be nem vallott háború részesei vagyunk, ha nem is annyira vérünkkel, de mind megalázóbb nyomorba taszítva javainkkal, egészségünkkel és jövőnkkel fizetünk.

Vannak olyanok, nem is kevesen, akik képtelenek elszenvedni a megaláztatásokat és az anyagi terheket, akik nem látnak ígéretesebb holnapot, és nem hisznek benne. Feladják egész eddigi életüket, és családostul elköltöznének, majd mindent újrakezdve emberibb körülmények között kísérelnek meg tovább élni. Nem is olyan egyszerű nekünk, akik még hiszünk jövőnkben „ÁLLJ”-t kiáltani a távozni készülőknek. De ha saját jövőnket ígéretesnek véljük a hazai magyarságban érlelődött és már nagy többségénél megérett a felismerés, hogy csak úgy szűnhetünk meg szülőföldünkön másodrendű polgárnak lenni, ha életünk lényeges elemeiről mi magunk határozhatunk és rendezhetjük saját dolgainkat.

A vajdasági magyarság számára mind elterjedtebb az a felismerés, hogy kisebbségi helyzetünket szavatolni kell az európai civilizációs rendszabályok szintjén, és ezek a garantált rendszabályok megvalósítása ne mások jóindulatától függjenek, hanem saját autonóm hatáskörünkbe tartozzanak. Így született meg a magyar autonómia mint politikai cél és követelés. Ezt az autonómiát a szerb jellegű politikai csoportosulások szinte kivétel nélkül egyöntetűen ellenszenvvel fogadták. Többségük itt, Vajdaságban is a magyar autonómiát mint a szerb nemzeti államtesttől való kiszakadást értelmezik (magukból kiindulva). A valamivel mérsékeltőbbek visszasírják a volt autonómiát, amely mint tudjuk, biztosította az egypártrendszerben a szerb majorizációt, és a szerb nemzetiségű politikai elit kávéskanállal adagolhatta a nemzetiségieknek a jogokat azonkívül, hogy a tartomány társadalmi életének nem egy alsóbb szegmentumában a tartományi törvények által meghirdetett jogok megvalósítása jelentősen torzult a kisebbségek kárára és a többségek javára, amit ez utóbbiak természetesen könyveltek el.

Hogy milyen ellenszenvvel, értetlenséggel fogadják a szerb majorizációt biztosító régi autonóm Vajdaság hívei a magyar autonómia politikai programját, példázza az a tény, hogy autonómiánkat úgy értelmezik mint Ágoston úr törekvését, miszerint a Tisza mentén meg akarja teremteni magának a saját rendőrséggel és bírósággal rendelkező körletet (Katalónia, Dél-Tirol sic!).

Az egyébként nemzeti összetételénél fogva szerb abszolút többséget biztosító régi autonóm tartományt visszaállítani akaró vitakörök és politikai csoportosulások felkínálgatják szolgálataikat a tartományon belüli nemzeti kisebbségek feletti gondnokságra. Olyannyira nyilvánvaló ez a felkínált szerep, hogy önkéntelenül is a már a múlt időkben Veljko Vlahović megfogalmazása ötlük fel, miszerint nem kedveli „a térden csúszó forradalmárokat”. De a régi autonóm Vajdaság feltámasztására sok esély nincs, mert azt elsősorban a tartomány többségi szerb népessége nem igényli. Ezt az 1993. decemberi választásokon leadott szavazatok félreérthetetlenül kimutatják. Ezért volt helyénvaló az, amikor 1992 áprilisában a magyar autonómia politikai platformja jó előre leszögezte, hogy mi, magyarok elfogadjuk az egykori autonóm Vajdaság feltámasztását, amennyiben a tartomány összlakossága népszavazáson Vajdaság autonómiája mellett határoz. Számunkra akkor is lényeges egy esetleg ilyen autonóm tartományon belül a magyar önkormányzat, amely magában foglalja majd a magyar önkormányzati körletet csatolt területi részeivel. A magyar autonómia megvalósítása a Szerb Köztársaságban akár egy egységes köztársaságon belül vagy egy autonóm tartomány részeként lényeges. Nem erkölcsös, de főleg nem reális az, hogy mi, magyarok harcoljuk ki a többségi nemzet majorizációját biztosító autonóm Vajdaságot. Egy ilyen autonóm tartomány feltámasztását csak támogathatjuk, de nem mi valósíthatjuk meg – akkor is jövőnk biztosítására az még nem elegendő. Gondoljunk csak arra, hogy az utóbbi két népszámlálási évtizedben (1970–80, 1980–90) mennyire megfogyatkoztunk. Abban a két évtizedben egy-egy mezővárosnyi lakossággal lettünk kevesebben, a tartomány magyar össznépszségének 10–10 százalékával (akkor még létezett a SZAT).

Az új típusú jövőnket, atyáskodó majorizáció nélküli kibontakozást biztosító önkormányzatunkat valószínűleg szakaszosan tudjuk létrehozni. Legelőször is a személyi elven alapuló kulturális autonómia épülhet ki. Néhány alapvető ok indokolja ezt a feltevést. Először is az Európai Közösség önkormányzati terüneknek ezt a pillérét szinte osztatlanul támogatja. Az Európai Közösségnek jelentős szerepe lesz térségünk békés rendezésében, ami során a nemzeti kisebbségek helyzetének rendezése – akármit mondanak Pekingtől Teheránon, Bukaresten át Belgrádig – régen már nem az érintett országok kizárólagos belügye. Továbbá az önkormányzatnak ez az eleme felőleli köztársaságunk egész magyar népességét, az ún. tömbmagyarságot éppúgy, mint a szórványmagyarságot. Önkormányzatunk kiteljesedése szempontjából is az autonómiánk ennek az eleme lényeges, a sajátos szellemi életünk intézményeit és társulásait és azok tevékenységét öleli fel, de lehetővé teszi a korszerű gazdasági és szol-

gáztatási tevékenység fejlesztését, ami egy közösség és az egyén boldogulása szempontjából a háborús körülmények elmúltával mindenképpen előtérbe kerülnek.

A személyi elven alapuló kulturális önkormányzat azért nem maradhat hu- zamosabb időn át önmagában, anyagi és társadalmi háttér nélkül. Ezért lényege a területi önkormányzat és a helyi jellegű, a településekre vonatkozó önkormányzat. Ennek elemei, legalább csírájában fellelhetők ma is, de megvalósításuk megköveteli köztársaságunk tényleges demokratizációját és európaisodását, noha ez nem könnyű feladat, és nem is lesz a mai hatalom haszonlesői számára fájdalommentes. Ugyanis a háborús körülmények lealázó nyomorba döntötték a lakosság óriási többségét, s ez egyértelmű az emberek teljes kiszolgáltatottságával. Ilyen adottságok közepette a jogállam, a civil társadalom és az emberi jogok tiszteletben tartása, valamint ennek alapján európai értelemben civilizált demokratikus társadalmi viszonyok alakítása, bizony, még váratni fog magára. A települések helyi önkormányzata is jelenleg a rideg állami összpontosítás irányába mutat, amikor Európa a balkanizálással ellentétben a decentralizálás és a civil társadalom elemeit erősíti a helyi önkormányzatok alakításában.

Szerencsére a magyar autonómia időbeni megvalósítása lehetőségeiről már nem kell jóslatokba bocsátkozni. Térségünk három éve tartó háborúja olyan szakaszába jutott, hogy a balkáni viszonyok rendezése közelinek mondható. Komoly kilátás van arra, hogy két éven belül a rendezés részeként a nemzeti kisebbségek számára a különböző jogi és tényleges garanciák megszületnek, és ehhez csatlakozóan azoknak a kisebbségeknek a számára, akik ezt igénylik, a sajátos önkormányzatok legalább részleges beindítása.

Amennyiben kismemizik az általános rendezésben a nemzeti kisebbségeket – a politikában sok minden lehetséges, de erre előreláthatólag nincs nagy esély – akkor hazánk magyarsága (az utóbbi 3–4 évben mint kollektivitás vészes sebeket kapott) a részleges pusztulás sorsára jut, méghozzá ebben az évtizedben. Ezért is pusztá megmaradásunk érdekében olyan fontos számunkra a magyar önkormányzat megvalósítása, és ezért terhel mindannyiunkat olyan nagy felelősség azért, hogy miként és hányan küzdünk önkormányzatunkért, úgy, hogy tudjuk: ez fennmaradásunk alapvető feltétele.

Már hivatkoztam arra a vészjósló adatra, hogy a legutóbbi két évtizedben magyarságunk összlélekszáma kb. 20 százalékkal megcsappant, ez népességünk egyötödét jelenti. A letűnt szocialista rendszer gyászos örökségének tudható be. A mostani szerbiai köztársaság újszocialista rendszerének soron lévő évtizedében a vajdasági magyar nemzeti kisebbségnek lélekszáma kétszer annyival fog csökkenni, mint az előző évtizedben. Csökkenni fog a 90-es évek évtizedében a kedvezőtlen demográfiai mutatók alapján (népességünk elöregedettsége, az elhalálozások és születések száma stb.) és a nyílt, erőszakos asszimiláción kívüli, ún. „természetes asszimiláció” következtében a fogyatkozás 10 százaléka lehet. Az állandó lakhelyüket elhagyók száma, akik külföldre távoztak, csak

évtizedünk első három háborús évében magyarságunk létszámának ma már további tíz százalékát teszik ki, s ez összesen ismét további egyötödét jelenti. Sokat kell tenni, a felelősség nagy, hogy ez a létszámcsökkenés ebben az évtizedben ne legyen nagyobb, mint egyötöd. Gondoljuk el, milyen megrázó kódtatás egy etnikai közösség életében az, amikor 30 év alatt (nem egészen egy emberi aktív élettartam alatt) nem létezővé válik a népesség 40 százaléka, csak az utóbbi 23 év leforgása alatt még egyharmadával vagyunk kevesebben!

Az elhunytak és a meg nem születettek nem protestálhatnak, de az élők életében alig két évtized leforgása milyen változásokat hozott településeik arculatában és civilizációs jellemzőiben, hogyan alakul környezetük közléte, utódainak távlata? Ennek alapján nem költői túlzás, amikor a csendes etnikai tisztogatást emlegetjük.

Ezért már most a negyedik háborús év kezdetén, abban a társadalmi környezetben, amelyben vagyunk, ebben a lealázó nyomorban és az ellenünk vezetett lélektani hadviselés közepette az, ami nem várhat a holnapra, ismételnünk kell az igazságot: „Itt maradjunk, hogy megmaradjunk!” Ez nem pusztán a VMDK választási jelszava vagy a hívőkhöz intézett püspöki hangzatos íge. Püspökeink nyári körlevelükben, a VMDK választási szórólapján a megdöbbentő és létünkbe vágó igazságot tárta elénk.

Az elvándorlás nem fog maholnap elapadni, noha az elköltözöttek száma már most kb. azonos az 1944. év végi atrocitások áldozatainak számával. Ez a tény, hasonlóan, mint 1944–45-ben a hazai magyar etnikumon belül, sokkal nagyobb lélekszámát a legközvetlenebbül érinti, és előttük a maga teljes súlyával veti fel a pusztaság létezés sorskérdéseit. Tehát nincs szó csak azokról, akik elhagyták (örökre vagy ideiglenesen) tűzhelyüket, és akik jelenleg a hazai magyar összlakosság 10 százalékát képezik. A lenni vagy nem lenni, hogyan holnap és a megmaradás sorskérdései a távozottak szélesebb családjában és közvetlen környezetében is begyűrűzve jelen van. Ilyen módon a jövő és a létezés kérdése a vajdasági magyarság legalább további egynegyede előtt megrázóan éles megvilágításban jelentkezik mindennapjai érzelmi és gondolatvilágában. Ez már népességünk olyan hányada, amelynek legbensőbb gondolataiba jobban beférkőzött maga a kegyetlen élet rideg tényeivel, amire képtelen lett volna bármilyen politikai propaganda. Rajtunk múlik, hogy felelősségünk tudatában odahassunk, hogy az ilyen számvetés eredményezze a tudatot a politikai küzdelem vállalására, és ne sekélyedjen el meddő és tétlen szemlélődésben és várakozásban.

Előrebocsátottuk, hogy a szerbiai nemzeti beállítottságú újszocialista rendszerben az utóbbi három háborús évben a hazai magyarság mint kollektivitás társadalmi szerkezetében sebeket kapott. Ez enyhe fogalmazás volt. Közlebb-ről szemlélve kiviláglik, hogy többről van szó, mint megszenvedett sebekről. Magyar etnikumunk társadalmi szerkezetének csonkításáról van szó.

Az ipar, a kereskedelem, a vendéglátás, szolgáltatás területéről jóformán kipusztult az elmúlt három év alatt a kisvállalkozói réteg, még mielőtt kiala-

kuhatott volna közép vállalkozói részlege. De megjelentek a távolabbi vidékek háborús haszonlesői, akik a hatalmi párt kegyeltjeiként már biztosítják privatizációs helyzetüket a jobb időkre várva. Így a tőke külföldre való mentése után, a hazai körülmények kedvezőbb alakulásával majd a tőke visszaáramlása nem kis akadályokba fog ütközni a már birtokon belüli helyzeti előnnyel rendelkező vállalkozókkal szemben. Így már világos, hogy a kulturális autonómia intézményeinek kiegészítő támogatására a jövőben létrehozott alapítványok számára a hazai vállalkozók nem jelentenek majd erőteljes támaszt. Maradnak számunkra a pótlólagos támogatás előteremtésében az anyaországi alapítványok.

Az értelmiségiek a múltban is határozottan függtek az államhatalomtól az elmúlt, letűnt szocialista érában. A mostani szocializmusban a nyomor és merev köztársasági központositás következtében még hatványozottabban ki vannak szolgáltatva a hatalom önkényének. Emberi méltóságában és szabad cselekvésében az értelmiségiek nagy része igencsak korlátozott. Az önkény, a nyomor és megaláztatás elől menekülve sokan elhagyták az országot, még ha nem is mindörökre. Mégis ez az elvándorlás magyar etnikai közösségünkben egy évszázadon belül immár harmadszor (1918–20, 1944–46 és most) játszódik le, és felmerül a továbbiak latolgatása, mitévők legyünk a megcsappant értelmiségi állag után.

Magyarságunk leginkább stabil, már hagyományosan létező magánvállalkozói irányvétellel a határozottan röghöz kötött parasztság volt, és marad is. Ez a rétegünk volt természetesen nemcsak saját etnikai közösségünkön belül, még néhány évvel kétségtelen előnyünk, mint a leendő piacgazdálkodás már létező társadalmi támasza Kelet-Közép-Európában. Ez a mezőgazdasági magántermelői réteg ma igen lesújtó helyzetben van. Belátható időn belül nem számíthatunk a magángazdaságokra mint alapítványaink adományozóira és a meglévő vagy létesítendő intézményeink és kulturális rendszereink szponzoraira. De az elkövetkező termelési tevékenység lendítói is csak részben lehetnek, mert a magángazdálkodó földműves ma a mostoha gazdasági feltételek között a pusztta fennmaradásért és túlélésért küzd. A következő kedvező lépés saját gazdaságának élénkítése lesz.

Ez van, ez a rideg valóságunk, ezzel számolnunk kell. Ezért a kitűzött politikai célok megvalósításáért a küzdelem olyan nehéz, és olyan nagy felelősséggel jár, mindannyiunk részéről.

1994. január 8-án